

gondolok: „Legyünk vidámak, bizakodók, keressük a jobbat s hagyjuk a verebeket csicseregni”. Olyan volt az ő szívének ártatlansága, mint egy szippantásnyi tiszta levegő.

Hogy sok fiatal külön-külön szereti Krisztust és imádkozik Hozzá, az egyház nélkül, ami az Ő Teste, s hogy lelkükben a politikai társadalom helyettesíti az egyházat; hogy az ökumenizmus kátyúba jutott; mindez nem volna gond számomra, ha Krisztus halála előtt nem imádkozott volna övéinek látható egységéért. Ezt a tényt nem lehet visszautasítani: Krisztus számára a keresztyének szavahi-hetősége konkrét egységükhöz kapcsolódik. A mi látható közösségünkön ismerhetik fel az emberek, mi éltet bennünket. Az egység, az egyház ökumenizmusa tűz, mely meggyulladt az egész földön, éget.

Hogyan lehet tehát kijutni a zsákutcából, hogy az egyház megfeleljen ökumenikus hivatásának, ami abban áll, hogy az egyetemesség és az egyetemes közösség helye mindenki számára hely, ahol még a nem-hívó is jól, minden kényszer nélkül érezheti magát?

A mi látható egységünk olyan egyértelmű, közös forrásokat igényel, amelyekhez minduntalan vissza kell térnünk. Vajon maga az ökumenizmus is kimoccanhat-e zsákutcájából, ha nem folyamodik egyetemes síkon valamilyen közös pasztorális szolgálathoz, méghozzá konkrét módon, hiszen emberek vagyunk, halló fülekkel és látó szemekkel. Engem egy János nevű férfiú indított el erre az útra s mutatta meg ezeket a mélységeket. Küldetésénél fogva XXIII. János pápa nyitotta fel szememet az ökumenizmus egészen új útja előtt.

Róma püspöke, mint a világ pásztora, vajon olyan közösségi egyház felé terel-e bennünket, mely nem támaszkodik sem a gazdasági, sem a politikai hatalom eszközeire? Mi mást kérhetünk ettől a pástortól, aki szegény püspökségre hivatott el, mint hogy segítsen nekünk nemzedékről nemzedékre elevenné tenni a hit forrásait, serkenteni a külön-külön helyi egyházak között a közösséget és nemcsak a keresztyéneket szólítani föl az elnyomás elleni küzdelemre, hanem mindazokat, akik meghallják szavunkat.

Az egység megvalósulása felé vezető úton íme, máris benne vagyunk a dilemma kellős közepében: még egy egyetemesebb közösség érdekében sem vagyunk képesek szakítani eredendő közösségünkkel. A tagadás nincs benne a modern ember dinamizmusában. Az átvezető nemzedéknek meglesz-e vajon a lehetősége, hogy kétfele is tartozzék? Anélkül, hogy bárkitől is azt kérnénk, tagadja meg hitét, amit apái becsülettel hagytak rá, lesz-e elég fantáziánk s elég bátorságunk, hogy helyreállítsuk egységünket s a lakott föld egész emberi közösségében fejlesszük a közösség és a béke szellemét?

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON

PROTESTÁNS UNIÓS TÖREKVÉSEK

(1) *Egyházon* mindig az újszövetségi értelemben vett, dogmatikai Egyházat értem, a hit Egyházát; egyházakon pedig ennek történeti felekezeti megnyilvánulásait, jól tudva azt, hogy az empirikus Egyház már az újszövetségi korban sem volt hibátlan vagy egységes: egyhangon zendülő, egyezményes hitvallású és egységes vezetés alatt álló egyház. A nagy ökumenikus zsinatok hitvallásai alá a császári és főpapi hatalom a keresztyének zömét tömöríteni tudta ugyan, de a keresztyéneket sohasem tudta maradéktalan egységbe foglalni. Az Egyház keleti és nyugati fele között tartós volt a feszültség és az többször szétválásban is megnyilvánult, már az 1054-ben véglegessé váló „Szkhiszma” — Bizánc és Róma szétválása — előtt is. Mindezt azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, mert az átíagos római katolikus ember köztudatában a reformáció úgy él, mint „hitújítás”, mint a „nyugati egyházszakadás”. Jó ha leszögezzük, hogy a modern római katho-

likus egyháztörténetírás (Lortz, Heer) a nyugati egyházszakadásért nem terheli meg egyoldalúan Zwingli Ulrikot, Luther Márton, Kálvin Jánost: az Egyház nem volt egységes már ő előttük sem. Volt idő a reformáció előtt, amikor a nyugati kereszténység három pápa között volt kénytelen választani, míg a Konstanzi Zsinat rendet nem csinált. A reformátorok valamennyien meg voltak arról győződve, hogy amit tesznek, azt a *catholica ecclesiáért* teszik, azt kívánták megtisztogatni, reformálni *in capite et membris* — a Szentírás szerint. Luther a maga hitét *catholica fides*-nek nevezte (WA 8,96,11) és nemegyszer hangsúlyozta, hogy a katolikus hitől sohasem szakadt el (pl. WA 5,597,28), hogy ugyanazt a keresztiséget tartja, amelyet a régi katolikus Egyház szimbólumaiban „katolikus”-nak neveznek. Az Egyház neki is „egy, egységes, szent Catholica vagy keresztény Egyház” (WA 22,300,1); Melancthon Fülöp szerint „mindnyájunknak katolikusoknak kell lennünk” (*Corp. Reformatorum*, 24,399). Ezért az ágostai hitvallás (*Conf. Augustana*) lényegében konzervatív és *catholica confessio* akart lenni. A lutheránus hitvallás és teológia a mai napig ezért határozza meg olyan általánosan az „Egyház” fogalmát csak két *notae ecclesiae*-vel (ott van, ahol az Isten ígését helyesen hirdetik és a sákramentumokat helyesen szolgáltadják ki), mert ökumenikus szempont diktálta. Ettől némileg eltérnek később a reformátusok, akik szerint a két fő *nota*: a helyes igehirdetés és sákramentumokkal élés mellett még számításba kell venni az egyház bibliai rendjét és a világban szolgáló bizonyosságtételét. De az is ökumenikus törekvés, hogy az egyház ismertető jelei közé odavették az egyház helyes rendjét és szolgálatát is.

(2) A református hitvallások e kiindulásból következetesebben reformátoriak lettek. De ugyanakkor egyházasabban ökumenikusok, nem hagyva az egyház külső rendjét a bírodalom *Notbischofjaira*, a fejedelmekre, hanem azt is az egyház lényegéből és szolgálatából akarták kibontakoztatni. Kálvinnak és általában a református teológiának ezt a rejtett, mélyebben ökumenikus voltát napjainkban kezdi fölfedezni a római katolikus teológia, nem kismértékben egy magyar származású neves nyugati teológusa tolmácsolása révén (Alexandre Ganóczy).

A református egyházcsoporthoz mintegy a közepén van az egyházak sokszínű sorának. Jobbra tőle azok az egyházak találhatók, amelyek a római egyházhoz közelebb állnak: lutheránusok, anglikánok, ortodoxok; ezekre az jellemző, hogy (a) a reformáció idejére kialakult egyházi rend és istentisztelet formáit többé-kevésbé megőrizték, vagyis a püspöki tisztelet (a lelkesi *Amtot*) egy a gyülekezettel (egyházzal) szemben álló, *különleges* isteni rendelésnek tartják, hierarchikus vagy papközpontú gyülekezeti szervezetet tartanak szükségesnek (*apostolica successio*) és (b) az istentiszteleti formájuk a misének valamelyik megkurtított válfaja, még ha az a Deutsche Messe is; sokban alkalmazkodtak a régi templomi külsőségekhez (oltár, gyertya), még ha azt dogmatikájukból nem is lehet megokolniok. A reformátusoktól balra pedig azok az egyházak és keresztény közösségek helyezkednek el, amelyek a *sola scriptura* elvét vallják ugyan, de (a) valamilyen okból nem vonták le annak következményeit a történeti-kritikai bibliamagyarázat adaptálására nézve, vagyis fundamentálisták, ezen kívül (b) a „Szentlélek” különleges egyéni és közösségi ténykedésére olyan lehetőségeket nyitnak, amelyek a Szentírástól elvezetik őket, és (c) így valamilyen részletigazságot tesznek központivá, végül pedig (d) az egyházszervezet kérdésében többnyire lazább elveket vallanak.

A református hitvallásokban az egyháznak nagyon világos definíciói vannak és teológiájuk erősen egyházi teológia, még ha a reformátusok a világ felé általában nagyon nyitottak is. Innen magyarázható, hogy az ökumenikus mozgalom, illetve a római katolikus ökumenizmus szempontjából a lutheránus, anglikán vagy ortodox egyházakkal való egyesülés kisebb, inkább taktikai fáradozások eredményeként várható Róma részéről; az eddigi tanácskozásokban máris sokféle közeledés történt. Stratégiájuk szempontjából teológiailag a református egyházak csoportja a nehéz dió és a nagyobb feladat, nem kismértékben éppen a kifejlődött, határozott biblikus egyháztanuk miatt; bár „református” oldalon is mutatkoznak „katolizáló tendenciák” (Tátró). Sok római katolikus teológus számára fölfedezés volt Kálvin *Institutio*-ját megismerni, mert benne más Kálvint ismertek meg, mint a

hegyományosan őrzött, nemegyszer protestáns ellenfelek megrajzolta teológiai és ikonográfiai Kálvin-karikatúráját. Kálvinnak az egyházzól szóló fejtegetései nem mentesek ugyan a XVI. század némely, manapság már alpárinak számító, de az ő korában mindkét oldalon és mindenütt bevett kifejezésétől, mindazonáltal a maguk nemében rendszerezsek, bibliaiak, klasszikusan reformátoriak, ezért egyetemes, a kor szóhasználatával szólva „katholikus” igényűek. (Institutio, IV. könyv, I. fejezet: „Az igaz egyházzól, amellyel egységben kell élnünk, mivel minden istenfélő embernek anyja”) Kálvin meg volt arról győződve, hogy egyházmagyarázata az ökeresztyén-ség katolikus egyházát magyarázza igazán, hiszen az Apostoli Hitvallást veszi egy terjedelmes részben eligazítónak (vö. ehhez II, 16, 18).

Nem csodálkozhatunk azon sem, hogy az első — egyben a világon a legterjedelmesebb — magyar református hitvallás címe *Confessio Catholica* volt. Ez a *Melius Juhász* Péter és társai által készített igen hosszú és helyiel-közzel bizony zavaros hitvallás annyira ígyekezett „katholikus”-nak mutatkozni, hogy nemcsak a címébe vette föl a katolikus szót, hanem a szövege számos esetben idézte a *Tridenti Zsinatot*, mint amellyel egyetért — teljesen alaptalanul. Nem tudni, hogy tudatlanság vagy szándékos — a szorító helyzetből érthető — ködösítés volt-e a Tridenti Zsinatra történt hivatkozásuk, de azt nyilván kifejezte, hogy a század utolsó harmadában is megvolt a törekvés a katholicitásra. Protestánsok és római katolikusok nem voltak válogatóságok ma már reprodukálhatatlan kifejezésekben, ha az igazság ügyében bajnokoskodtak, mégis e sok hamu, korom és füstölögő szidalom alatt is ott izzott az igazi ökumenicitás vágya. Innen érthető az is, hogy a reformációtól fogva megvolt a protestáns felekezetekben mind a római katolikus egyházzal leendő *reunió*, mind a protestánsok között kívánt *unió* gondolata, és hogy ebből a vágyakozásból több gyakorlati kísérlet történt.

(3) A Római Katolikus Egyház sohasem mondott le arról a századok során fokozatosan kialakult igényéről, hogy az *egyedüli* „katholikus” egyház, minden egyéb egyház szekta, szkhizmatikus, eretnek, legjobb esetben és újabban „különvált testvérek”. Ebben a tekintetben csak a II. Vatikáni Zsinat hozott jelentősebb enyhülést; a zsinati határozatoknál is fontosabb azonban az az enyhülés, ami a *phronéma ekklesiastikonban*, a laikusokat is magába foglaló egyházi közérzületben végbement és folyik most is, jóllehet félreismerhetetlenek a zsinati határozatok következményeit fékező tradicionális erők. A protestantizmus jobbármányán se hiányoztak soha a *high Church*-hívek „katholizáló tendenciái”: mind a liturgikus mozgalmak archaizálásában, mind az egyházi struktúrák és a teológiai nyelv hasonlításában. Mind ez ideig azonban nem sikerült a „katholikus” jelzöt a protestantizmuson belül általános elfogadhatóvá tenni a hozzá tapadó „római” cognomen miatt; a különböző nem római katolikus hitvallás-fordításokban az Egyház jelzője „egyetemes”, „általános” vagy „közönséges” (allgemeine stb.) maradt. Ennek oka az, hogy a római katholizmuson belül a katolikus univerzalizmus és a „római” latin integralizmus küzdelme — amely a modernizmus század eleji elítélésében tetőzött — azt a meggyőződést rögzítette a nem római katolikus egyházakban, hogy a „katholikus” jelzőnek mindenképp *jogi* jellege és tartalma van. A Tridentinumtól kezdve az I. Vaticanumig és a Pius pápákig (*Codex Iuris Canonici*, 1918; *Mortalium animos*, 1927; *Mystici corporis*, 1943) sok minden történt ebben az irányban; de a II. Vaticanum után még jelentős időnek kell eltelnie és jelentős eseményeknek kell történniök, hogy a „katholicitás” és „apostolicitás” szavak bibliai tartalma de facto az általános keresztyén tudatban ökumenikusan elismerődjék, a *catholicitas iuris sive virtualis* helyébe átfogóbb, ökumenikus gondolat vagy szó lépjen. Figyelmeztessen bennünket az az újszövetségi faktum, hogy sok szó esik benne az Egyház *egységéről*, de sohasem „katholikus” benne az Egyház és az *oikumené* a lakott világot, az emberiséget jelenti.

(4) A katholicitás eszméje tehát — az egység jelentésében → ennek ellenére a reformáció óta komolyan tovább hatott a protestáns egyházakban. Az első öt évszázad egyetemes zsinatainak a hitvallásai több-kevesebb főntartással máig tiszteletben állanak a nagy történelmi felekezetek előtt, noha a fogalmazásaik szövegére — a görög filozófia antibiblikus hatásai miatt — ma több kritikával tekin-

tenek, mint a reformáció századában. Johann *Gerhard* az Ágostai Hitvallás-magyarázatát *Confessio Catholica* címmel adta közre (1634—37). Nemcsak a reformátorokban nem aludt ki sohasem az a reménység, hogy az egyház a bibliai megújulás útján valamilyen formában visszanyerheti látható egységét, hanem utánuk is mindig akadtak teológusok és világi hívek, akik a reménytelenség ellenére reménykedtek ebben. Különösen nehéz volt ez az ortodoxiák kifejlődése után.

Ilyen *irénikus teológusok* minden felekezetben akadtak, de különösen reformátusok között. Irodalmilag is tevékenykedett Franciscus *Junius* heidelbergai professzor, aki 1592-től fogva Leidában tanított, valamint az ugyancsak heidelbergai David *Pareus* (mh. 1622-ben). Közéjük tartozott a skót John *Duraeus* (*Durie*), aki sokat utazott Európában, részben Oliver *Cromwell* megbízásából, aki szívében viselte az elnyomott és üldözött európai protestánsok ügyét és érdekükben állónak tekintette összefogásukat. A protestánsok ügyének a harmincéves háború során történt rosszra fordulása volt az oka annak a kísérletnek is, amelyben *lutheránusok* és reformátusok 1631-ben a *Lipcsei Párbeszéd*ben megkísérelték a megegyezést.

Jelentős volt Georg *Calixt* helmstedti teológus törekvése. Bár a lutheránus ortodoxiát vallotta maga is, az atyai házból hozott szelídebb, melanchthoni örökség hatása alatt mégis azon igyekezett, hogy a minden keresztény felekezetben közös hitigazságokat hangsúlyozza. Nagy hatással volt erre a helmstedti egyetem humanista szelleme — egy ideig Giordano Bruno is ott tanított! — és az egyházatyák tanulmányozása is. Sokat utazott Németországban, Angliában, Hollandiában és Franciaországban. Arra törekedett, hogy az ún. *articuli fundamentales*, vagyis az üdvösséghez elengedhetetlen és közös hittételek számát csökkentse az összes hitvallások közös tartalma alapján és ezzel egy *Consensus-t* hozzon létre az első öt évszázad hitvallásairól (*consensus quinqüesæcularis*). A wittenbergi teológusok hevesen támadták Calixtot és helmstedti megkönigsbergi híveit. Pörbe akarták vonni, sőt egy új hitvallás szerzését is eszközül akarták használni Calixt ellen (*Consensus repetitus fidei vere Lutheranae* 1655), de sikertelenül. A vita eltartott a XVII. sz. nyolcvanas éveire. Több kísérlet történt a lutheránusok és reformátusok egyesítésére Hessenben és Brandenburgban. Brandenburgban az ún. *Berlini Párbeszéd*ben Frigyes Vilmos, a nagy választófejedelem szerette volna összebékíteni a lutheránus és református teológusokat (1662—63); ő eltiltotta, hogy prédikátorai a szószékéről hitvitázzanak egymással (1664). Ez ellen a tilalom ellen különösen a lutheránus teológusok tiltakoztak; ezért az uralkodó elmozdított több „engedetlen” lelképásztort (pl. Joh. *Gerhard* is emiatt hagyta el Berlint 1666-ban).

A legnagyobb méretű uniós vállalkozás protestáns területen Poroszországban zajlott le. A porosz királyok jó szándékú kezdeményezései a reformáció egyházainak egyesítésére a reformáció háromszázados jubileumának évében tetőztek, de nem jártak azzal a sikerrel, amit megérdemelték volna. Állami beavatkozásnak vették, különösen a lutheránusok — az is volt. A *zsinat-presbiteri rendszer* a Rajna-vidék kivételével csak nagyon töredékesen valósult meg. Az *Agenda* (istentiszteleti rendtartás) heves vitákat és ellenállást keltett. Végso fokon pedig kialakult, a régi lutheránus nyomokon, a „Notbischof” helyén a *summus episcopus* tiszte, amelyet a legelső rendi személy, az államfő, örökletes joron viselt. Az így keletkezett Unió megengedte két hitvallás (az Augustana és a Heidelbergi Katekizmus) használatát, a gyülekezetek is megőrizhették felekezeti jellegüket az egy egyházszervezeten belül. Ma már senki sem csinálná vissza ezt az ún. porosz Uniót, aki benne él, akkor azonban az erős lutheránusok, de a reformátusok egy része minden nehézség ellenére megőrizte különállását, két egyház helyett nem egy, hanem több keletkezett. Az eltelt másfél évszázad alatt a református gyülekezetek tekintélyes száma csendesesen és észrevétlenül felszívódott az Unióba, illetve a lutheránus többségbe, híres főiskoláik (Heidelberg, Marburg) elvesztették református jellegüket vagy teljesen megszűntek. Az elmúlt emberöltő lutheránus-református párbeszédei alapján azt lehet mondani, hogy nagy luxus és az ökumenikus lelkület hiánya, hogy Németországban még mindig nem sikerült tömörülni a bevált Unióban és nem sikerült megalkotni az egy Németországi Evangéliumi Egyházat a jelenlegi laza *egyházszövetség* helyén. Ennek az egyesülésnek igen nagy jelentősége lenne az egész

ökuménikus mozgalomra nézve. Amióta a protestáns és római katolikus egzegéták jobban egyetértenek az úrvacsora bibliai alapszövege értelmezésében, mint a lutheránus és református dogmatikusok, a modern teológia pedig annyi régi skolasztikus gondolatbálványt ledöntött, a modern világ pedig annyi új kérdést ad föl — már szinte elkésik ez az egység.

(5) *Az angolszász világban* a felekezeti legtarkább észak-amerikai protestantizmusban hatott legerősebben az egység, az újraegyesülés gondolata. Ennek egyik oka, hogy a teológiai felszínesség ott idővel nagyon elmosta a dogmatikai határokat, sok ugyanazon hitvallású egyház nemzeti alapon külön szervezkedett, majd néhány nemzedék után kereste a kapcsolatot a hasonló hitvallású egyházakkal. A világmisszió területén számarányban vezető amerikai misszionáriusok észlelték különösen annak a terhét, hogy egyazon missziói területen a legkülönbözőbb felekezetek versengenek a lelkekért és ezzel zúrzavart visznek a keresztyénségre hajlók lelkébe. Az 1910-ben tartott *Edinburgi Missziói Világkonferencia* ezeknek a kérdéseknek a megbeszélésére gyűlt össze; ezt az eseményt és évet szokták tekinteni *a modern ökuménikus mozgalmak* születésének. Az itt született kezdeményezések közvetlenül az első világháború kitörésével hiúsultak meg egy időre. A háború után két irányban is megindult a világot átfogó ökuménikus egységtörekvés. A Stockholmi Konferencián megalakították *a gyakorlati keresztyénség (Life and Work)* egységmozgalmát (1925); ennek sugalmazója és kimagasló alakja Nathan *Soederblom* vallástörténész és uppsalai lutheránus prímás érsek volt. Azok pedig, akik úgy gondolták, hogy nem elég a csak gyakorlati egységmozgalom, hanem az egyházaknak először *a hit és az egyházszervezet* kérdéseiben kell megegyezniök, a *Faith and Order* mozgalmát hívták létre Lausanneban (1927). E két mozgalmából jött létre az *Egyházak Világtanácsának* első, ideiglenes szervezete a második világháború küszöbén (1938), majd maga az *Egyházak Világtanácsa* is (1948) a világháború után.

(6) Nem lehet megtagadni a Tridenti Zsinattól sem azt a szándékot, hogy a római katolikus tan és egyházszervezet szorosabbra fogásával *az egyház egységét* szándékozott szolgálni, még ha mi protestánsok a hatását ellenkező eredményűnek tartjuk is. A Tridentinumtól az I. Vaticanumig egyenes út vezet. A protestánsok ma az egység legfőbb akadályát a pápai primátusban és infallibilitásban látják.

Az arisztokratikus, feudális, episzkopalista protestáns egyházak az angol polgári forradalom miatt elzárkóztak a pietizmus és a presbiteriánizmus, valamint a haladóbb teológiai és filozófiai irányzatok elől, és a társadalomban is komoly fékké váltak. Ugyanúgy nem tudta a Római Katolikus Egyház sem befogadni egyik legnagyobb fia, *Richard Simon* bibliatudós bibliakritikai tudományát, pedig az éppen a protestáns bibliolatrea és fundamentálizmus ellen írt, amikor a biblia tradíció útján történt előállítását demonstrálta. Társadalmi tekintetben az angol polgári és a francia felvilágosodás szülte forradalmat szinte a második világháborúig nem tudta *teológiailag, hitben* „megemészteni”; ennek következtében Franciaország — egy neves katolikus teológus szavaival élve — katolikus országból „missziói országgá” változott, de azzá változott a földnek szinte minden római katolikus többségű országa, mindenekelőtt Dél-Amerika, ahol szinte permanens a forradalmi állapot. Ezért volt kétszeresen történelmi jelentőségű a II. Vatikáni Zsinat: egyfelől megnyitotta a kaput legalábbis az egységről való párbeszéd előtt, másfelől legyőzte a Római Katolikus Egyház „forradalmi sokkját” — ez volt a megnyílás a modern világ előtt is —, amivel további mérhetetlen szenvedéseknek vette elejét. Ezért tudjuk a mai időkből visszatekintve kétszeresen is értékelni azoknak a római katolikusoknak a törekvéseit, akik a keresztyén egység dolgában valamivel enyhébben gondolkodtak a hivatalos teológiánál és gyakorlati lépéseket is tettek.

Ilyen kísérletek a reformáció óta időről időre történtek. Nem tekinthetők azonban igazi únióknak az augsburgi vallásbéke által kimondott *cuius regio eius religio*, magyarán a földesúri-uralkodói „jog” alapján ide- vagy odatérítéssel történt egyesülések, hiszen a mi egyháztörténet-írásunkban ezek az események egybeesnek az *ellenreformáció* (rekatholizálás), vagy más szóhasználat szerint a *római katolikus restauráció* eseményeivel. A személyileg becsületes kísérletek közé kell azon-

ban sorolnunk V. Károly császár kezdeményezését a reunió érdekében, amelyet Regensburgban tartottak 1541-ben, bár a kitűzött cél az volt, hogy a protestánsokat teológiai érvekkel és cáfolatokkal kényszerítsék a Római Katolikus Egyházba való visszatérésre és legfőljebb lényegtelen dolgokban adjanak nekik engedményeket. Ezek a megbeszélések Hagenauban kezdődtek (1540), Wormsban folytatódtak (1540 november—1541 január), ahol a találkozózn Eck és Melanchthon disputált az eredendő bűn tárgyában. Regensburgban nagy erőfeszítéssel megegyezés-félet hoztak létre a megigazulástan kérdésében, ezt azonban a Curia is, Luther is elvetette. Heves és áthidalhatatlan maradt a vita a transsubstantiatio értelmezése miatt. Az egyezkedés végül eredménytelenné vált; a katolikus fél közben jelentős erkölcsi győzelmet könyvelhetett el a maga számlájára, mert Hesseni Fülöp örgrófnak a titkos kettős házasságához Luther és Melanchthon adott hozzájárulást, e tárgyban a protestáns vitakozó fél hazugságba keveredett („Nutzlüge”), és ez módot adott a császárnak arra, hogy Fülöpöt szorult helyzetbe hozza és gátolja egyházpolitikájában.

A *Lipcei Interim* néven ismert megegyezés (1548) igen nagy történelmi nyomás alatt, az evangélikusok szorult helyzetében született, és ha a megigazulástan kérdésében az evangélikus tan fogalmazódott is meg benne, de az „adiafora” (= közbős dolgok) címén tömegével tértek vissza a római katolikus szertartások, a hét sákramentum, a képek, a böjtök, sőt még az úrnap is. Nem csoda, hogy a hithű evangélikusok Flacius vezetésével elutasították (adiaforista vita, 1548—1552). A lutheránus hitvallás védelmére alkotott *Formula Concordiae* (1577) hosszú időkre meggátolta a közeledést még a két nagy protestáns egyházág között is.

Theológiaiilag nagy jelentősége volt a jezsuita Robert Bellarmini (1542—1607) munkájának (*Disputationes de controversiis christianae fidei*), aki a protestantizmus írás-elvével szemben azt bizonyígtatta, hogy a protestantizmus is tulajdonképpen a tradícióra alapít, mert csak a tradícióból tudható meg, hogy a biblia a tekintély.

A felvilágosodás hajnalának kellett pirkadnia ahhoz, hogy olyan komolyabb kísérlet történjék, mint Rojas de Spinola spanyol származású pap, 1686 óta 1695-ben bekövetkezett haláláig bécsújhelyi római katolikus püspök kezdeményezése. Életében sokat utazott és működött az egyesülés érdekében. Nagy megértésre talált Hannoverben Molanus loccum lutheránus apátnál, Calixt egyik tanítványánál, valamint Leibniznél. Levelezésben állt vele Bossuet. Meaux püspöke is, aki Leibniz-cel 1702-ig tartotta a kapcsolatot. Az ő munkásságából is kiderült, hogy mindenekelőtt a *Tridentinum* az egység akadályá.

KORMOS OTTÓ

A második vatikáni zsinat visszhangja a protestáns és az ortodox teológiában

Már elhagytuk protestáns lelkész ismerősömmel a dán királyi palotát, ami macskaugrásnyira van a koppenhágai kikötőtől, ahonnan a hatalmas tengerjáró egy másik skandináv államba vitt, amikor — kissé ugyan szorongva — megkérdeztem tőle:

— Mit gondolsz, volt-e hatása itt északon, a protestáns egyházakban a vatikáni zsinatnak?

Először kissé értelmetlenül nézett rám, de azután nagyon nyomatékosan azt felelte:

— Rossz a kérdés feltevése! Talán inkább így kellett volna fogalmaznod: milyen hatása volt a skandináv eredetű ökumenének a katolikusok között és a zsinaton? Mert az ökumenét mi, protestánsok kezdeményeztük, a mi találmányunk, a katolikusok csak átvették tőlünk... Átvették, de ki nem vették a kezünkől és nem is engedjük soha kivenni a kezünkől. Ez a mozgalom a miénk és biztos vagyok, hogy a miénk is marad a jövőben is...